

onderstroomboven

Rood
bonzend
op harthoogte
gloeiend
groeïend
mij verhouden
met de ruimte
word ik een
bron van
zijn

Vroeger
was de zon
een vrouw

schrijvers en beelders collectief

eMagazine
nummer 2.0
21 juni 2013

"Niet pas schreeuwen als je wordt verkracht..."

Hans Plomp

"...poezie als de geschreven partituur tot de instrumentale uitvoering, schrijft..."

Gerbrand Muller

"...leest voor uit eigen werk..."

Merapi Obermayer

"... verwarmen elkaar zielen, zijn licht en vieren overvloed,..."

A©

"...ze zijn zeker ook indringend door de krachtige meeslepende muziek..."

Hein van Elteren

Nadja Filtzer

"... ik kijk even op..."

Erwin Mulder

Frank Lodeizen

"Hij is helemaal klaar om met je het diepe in te springen en zich over te geven aan de herinneringen van deze oude man..."

Desirée van Woerden

Gerhard Lentink

"...plaats van vuurtjes doven, wakker..."

Karin van de Kamp

"...op het verward dansend uitbreiden naar alle kanten..."

Ernst du Pon

"...vergezeld door een poëm..."

Ewout Storm van Leeuwen

Colofon

Onderstroomboven eMagazine 2.0
21 juni 2013

Redactie:

Sarah Morton
Gerbrand Muller (spookredacteur)
Ewout Storm van Leeuwen (hoofdredacteur)

Templaat, vormgeving, omslag, afbeeldingen blz 10, blz 24 en blz 32:

©
A

Opmaak:

Ewout Storm van Leeuwen

Uitgever:

Artsience
p/a Wilgenstraat 12, 7975 AZ Uffelte
06 22331342
redactieonderstroomboven@gmail.com
ISSN 2214-2878

Advertentietarieven op aanvraag.

Losse nummers € 5,90

Per post € 7,60

Jaarabonnement 4 papieren nummers: € 30,00

U kunt zich opgeven door een mailtje te sturen aan

redactieonderstroomboven@gmail.com,

en € 30,00 (voor 4 nummers)

of € 7,60 (voor dit nummer)

over te maken op rekeningnummer 1460 61 330

t.n.v. Holding Inspiration BV te Nijkerk.

Onderstroomboven Magazine is een "open source" templaet, geheel op vrijwillige basis uitgebroed, samengesteld, volgeschreven en uitgebracht. Reacties en bijdragen in woord en beeld zijn zeer welkom. Het gebruikte lettertype Futura verwijst naar de wonderbaarlijke jaren '60 en '70, toen de muze Verbeelding nog dacht dat macht binnen handbereik lag...

(ISBN 9789072475985 tbv Scanlaser)

Inhoud

Onderstroomboven eMagazine 2.0
21 juni 2013

Omslag	1
Colofon en inhoudsopgave	2
Templaat	3
Tesori van <i>Karin van de Kamp</i> www.theekamp.nl en casadeitesori.blogspot.nl	3
Dichtbeeld "Op weg" van <i>Ernst du Pon</i>	4
Woordbeeldtaal, <i>Ewout Storm van Leeuwen</i>	4-6
Nog meer tesori	5
<i>Nadja Filtzer</i> , zangeres www.nadjazzda.com	7
Stelling: "Slechts heel weinigen..." <i>Gerbrand Muller</i>	8
Reacties hierop van <i>Sarah Morton</i> , <i>Hans Plomp</i> "Zielen op hun plek", schilderacht	9 10
Meer reacties op <i>Gerbrand van Desirée van Woerden</i> en <i>Brighe de Wilde</i> , <i>Gerbrand</i> en <i>Hans</i> schrijven terug	11-13
"Spirituele wormholes", dichtbeeld van <i>Ernst du Pon</i>	14
"Ode aan..." gebedsdicht van <i>Erwin Mulder</i>	14-16
Nog meer reacties op <i>Gerbrands</i> stelling	17-18
"Kat", dichtbeeld van <i>Ernst du Pon</i>	18
Taal en Trance, <i>Desirée van Woerden</i> (Met nog een tesori)	19-21
Letterbeeld "Sappho" van <i>Gerhard Lentink</i> www.gerhardlentink.nl	22
Woord en beeld, <i>Gerbrand Muller</i>	23-26
"Aardengel", schilderacht	24
Nog twee tesori	26
Kwaliteit van een ware kunstenaar, <i>Hein van Elteren</i>	27-28
"Een luisterend oor", dichtbeeld van <i>Ernst du Pon</i>	29
Beeld en poëm van <i>Frank Lodeizen</i> en <i>Hans Plomp</i>	30-31
"Lente", schilderacht	32
Flaptekst (achterzijde omslag)	34

Tesori van Karin van de Kamp

Templaat

In Onderstroomboven 2
stoeien samen
beeldend en verbaal,
zijnsgericht en doelgericht,
subjectief en objectief,
lichaam en geest,
rechter en linker hersenhelft,
ervarend en oordelend,
intuïtief en analytisch,
scheppend en handelend,
voelend en rationeel,
ruimte en vorm,
vrouwelijk en mannelijk:

Wat manifesteert dit spel?

Dualiteit?

Versmelten?

Ontstijgen?

Liefde?

A©

Tesori zijn schatjes.

Ze zijn klein.

Ze zien daarom veel dingen ietsje anders.

Anders dan wij, **grote** mensen.

Voor grote dingen zijn ze een beetje huiverig.

Grote dingen, grote taal, grote denkbeelden.

Denk-beelden.

Dichtbeelden van Ernst du Pon

Op weg

Banden rollen over asfalt
Voetstappen op nachtelijk trottoir
Vingers springen van toets naar toets
Richting beginnend in omzwerving
Vage glimlach speelt om lippen
Hout knapt in het vuur
Geur van verscheurde wolken
Uitzinnig enthousiaste Tienerschreeuw
Vogels trekken ronde lijnen door de lucht
Volg het oude spoor
Een snelle snuif zilte zeelucht
'n verdwaalde kogel snort binnen gehoorsafstand langs
Ik kijk even op
M'n á propos verloren
M'n horloge staat stil
M'n paard briest en schraapt z'n hoef
Ik sluit m'n mantel

WOORDBEELDTAAL

woordenschikkingen gaan over in beelden,
verbeelders laten letters dansen letters dansen

Introductie themanummer op het +. van taal en beeld

De redactie van Onderstroomboven Magazine stelt met nauwelijks ingehouden plezier dit tweede nummer aan u voor. Een ander formaat, een andere opmaak, een

ander thema. Dit jaargetijde is het thema de kruisbestuiving tussen taalkunstenaars en beeldkunstenaars – niet zelden in één en dezelfde persoon verenigd.

Woorden kunnen een beeld beschrijven en tegelijk – typografisch – een beeld vormen. Aan de andere kant heeft elk beeld een heel verhaal te vertellen. Verbeelders zijn vanuit de aard van hun vak multidisciplinair. Zij gebruiken de taal van woorden, tegelijk met klanken van stem en instrumenten, gepaard aan de taal van het lichaam in drama, muziek en dans. Daarvan wil de redactie in dit tweede nummer getuige doen, voor zover het reikt.

In dit nummer vindt u hier en daar dichtwerk gekoppeld aan beelden. Schilderingen, tekeningen, objecten worden vergezeld door een poëem waarin de beelder in woorden expliciet probeert te maken wat al met het beeld wordt verteld. Het werkt daardoor tegelijk op verschillende hersengebieden in en dat... nee, dat wordt te technisch. Beleef het maar.

Het magazine is niet alleen een podium voor het werk van het collectief. Er worden heftige *debatten* in gevoerd over de eeuwige vraag: wat is kunst? Is iets kunst, een kunstje of geen kunst? Mag kwaliteit een criterium zijn? Wat is kwaliteit, wie bepaalt dat? Eenieder die ooit een manuscript naar een uitgever heeft gestuurd, iedere kunstenaar die werk heeft ingezonden, heeft zich afgewezen gevoeld als het ingezondene ongebruikt terugkwam. Gewogen en te licht bevonden. Er heeft blijkbaar een afweging plaats gevonden op basis van kwaliteitseisen, die onbekend, onbenoemd en onzichtbaar zijn, door mensen die even onzichtbaar zijn. Het is dus een wedstrijd. Wie wordt de eerste, de beste?

Dat is natuurlijk bijna platvloers relatief. Een uitgever denkt: welke mensen kopen mijn boeken? Zouden ze

ook dit boek kopen?

Bij twijfel geeft hij het niet uit.

Een galerie of exposant mikt ook op een doelgroep en weegt af door welk soort beeldend werk die aangetrokken worden.

Als een uitgever of exposant daar niet enige bedrevenheid in heeft, overleeft zijn zaak niet lang.

In het hier afgedrukte debat – in wezen een vervolg op dat in het eerste nummer – zult u voorstanders van “subjectieve beleving” hun standpunten zien verdedigen. Daar tegenover wordt de stelling geponeerd dat weinig gedichten poëzie zijn. Maar dat gaat uiteindelijk ook over beleving.

Er wordt wel gezegd: de tijd zal het leren. Als een gedicht na jaren nog gelezen wordt met een intense beleving, is het pas poëzie.

Zou daarin de sleutel te vinden zijn? Tijd? Maar dat gaat uiteindelijk toch ook over beleving?!

Als een gedicht na jaren nog gelezen wordt met een zekere beleving, wordt het pas als poëzie erkend door degenen die zich met taal bezighouden.

Zou daarin de sleutel te vinden zijn? Tijd? Maar waarom jaren? Enkele minuten of dagen kunnen misschien al voldoende zijn.

Stel, u leest een gedicht. Het doet u wat, u herinnert het zich een week later en u leest het nog een keer. Er vallen u opnieuw dingen op, u beleeft extra diepte bij de tweede lezing.

En een derde keer, u kent al regels uit uw hoofd.

U leest het voor aan een ander.

Maar ja, die vindt er niets aan.

Het dilemma blijft. U blijft het echter als ware poëzie verdedigen.

U leest het voor. Er komt iemand naar u toe die zijn bewondering uitspreekt en wil weten waar de betreffende dichtbundel is te verkrijgen.

Langzaam groeit er een besef onder een -uitverkoren-gezelschap, dat het betreffende gedicht ware poëzie is.

Kwaliteit heeft tijd nodig om gevestigd en erkend te worden; zou dat een aanvaardbare stelling zijn?

Terug naar het magazine.

Dit nummer is vormgegeven door Anke Kroon, die ook het thema “woordbeeld en beeldtaal” heeft aangedragen.

Elk nieuw nummer zal een verrassing worden. Qua vorm, thema en qua inhoud. Een tipje van de sluier over het derde nummer kunnen we al wel oplichten: het zal geheel gewijd zijn aan poëzie. Mogelijk zal het de vorm van een poëziebundel aannemen, wie weet... Voor korte verhalen verwijzen wij u naar het vierde nummer, dat in het vierde kwartaal gestalte zal krijgen. In ieder geval wordt de opmaat voor het derde nummer alvast gegeven door de polemiek die volgde op de stelling van Gerbrand Muller.

Gerbrand Muller heeft voor dit nummer op de achtergrond adviezen gegeven aan enkele auteurs van artikelen, als een soort “ghostwriter”, een “spookredacteur”. Het komt er op neer dat de functie van eindredacteur bij een open podium als Onderstroomboven tot een spagaat kan leiden tussen hoge kwaliteitseisen aan het geschrevene en de lage drempel die we hanteren. Het is de bedoeling dat in het vervolg zijn eindredacteurschap geleidelijk meer inhoud zal krijgen.

Het magazine Onderstroomboven is namelijk een zich spontaan vullend podium van, voor en door schrijvers, beelders en verbeelders. Ieder nieuw nummer start met een nieuw templaet (thema, indeling en vorm). Het groeit in een aantal onder de deelnemers rondgemailde bètaversies, culminerend in een eindresultaat rond de vier zonnependen. Het eindresultaat wordt vier keer per jaar als eBoek en in papieren vorm verspreid, waarna een nieuw templaet zich aandient. Het is “open source”: elkeen die een bijdrage wil leveren kan deelnemer worden aan het collectief. Wilt u alleen lezen en kijken: u kunt abonnee worden (zie colofon op blz 2).

Ewout Storm van Leeuwen

Nadja Filtzer

Afgelopen Pinksterdag trad ik op in de circustent van Onderstroomboven bij 'Vurige Tongen' in Ruigoord. Meestal zing ik een combinatie van jazz-standards, chansons, tango's en Braziliaans repertoire met af en toe een eigen nummer. Deze keer heb ik als uitdaging als een soort retrospectief een compilatie gemaakt van alleen eigen nummers, zoals:

Amsterdam Mijn Gouden Stad

Het water bracht ons rijkdom: over zeeën kwam het goud.

En daarvan heeft de VOC hier glorieus gebouwd.

Grachtengevels met karakter, pracht en praal en vakmanschap.

Rondvaartboten vol toeristen die denken: "Nondeju wat knap!"

Langs het IJ rijzen gebouwen, die je trots begroeten als

je de stad komt binnenvaren: de Bib, het BIM, met jazz en wals.

Muziek in alle stijlen galmt over het water.

Studenten slaan de bruggen tussen vroeger, nu en later.

Amsterdam opent zijn poorten

Amsterdam mijn gouden stad

Ik hoef niet op reis, dit is ons paradijs

Amsterdam opent zijn hart.

Kleine bootjes, sloepen en een cruiseschip blaast z'n hoorn.

Mariniers schuimen de stad af en laten zich bekoorn.

Een dronken zwerver ingezakt, versuft zit hij op straat.

Een ex-junk zwaait zijn rode vlag, Verlicht bant hij het kwaad!

De hoeren in de rosse buurt en blauw op de Zeedijk.

De smartlap schalt uit het café, maakt iedereen gelijk.

Personeel en hoge heren, zingen luidkeels met elkaar.

Amsterdam omarmt zijn mensen en maakt een groots gebaar...

Amsterdam opent zijn poorten

Amsterdam mijn gouden stad

Ik hoef niet op reis, dit is ons paradijs

Amsterdam opent zijn hart.

En de vreemdeling van verre, weggejaagd en op de vlucht

Vond hier werk en warmte, veiligheid en frisse lucht.

De haven bood gastvrij een plek, een welkom in de stad.

Zodat hij met zijn sores toch veel mazzel heeft gehad.

Met een vlaamse friet van Achmed en een falafeltje van Kees,

Loop ik tevreden langs de kade, groet een punk, een Jordanees.

Een toek-toek scheurt voorbij, bellende fietsers sjeesen langs.

Een hiphopper met gouden tand, lacht en loopt of hij danst.

Surinamers, Brazilianen, Grieken, Joden, Marokkanen,

Nadja won de publieksprijs in het Concours de la Chanson- Alliance Française. 2009.

Chinezen, Italianen, Indiërs, Turken, Afrikanen.

Een palet van heel de wereld woont hier kleurrijk rond het IJ

Als Rembrandt dit had kunnen schilderen... Wat een schilderij!

Amsterdam opent zijn poorten

Amsterdam mijn gouden stad

Ik hoef niet op reis, dit is ons paradijs

Hier mag je zijn wie je bent....

.....

la la la la la la la la

la la la la la la la la

Laat golven van mensen maar komen

die gaan voor hun wensen en dromen.

Ik hoef niet op reis, dit is ons paradijs

Amsterdam opent mijn hart.

Tekst: Nadja Filtzer, Muziek: N. Filtzer en Kees Post

Arrangement: Kees Post en André Vrolijk

STELLING:

'Slechts heel weinigen is het gegeven poëzie te kunnen schrijven,' zegt Gerbrand Muller

"Het paradijs verdedigen, tegen alle betweters en bulldozers in, de hemel op aarde vestigen, nieuw – zoals je het zelf bent, lezer – en dus schaar je je aan de zijde van de waarlijke poëzie."

Op deze zin viel mijn oog toen ik Simon Vinkenoogs *Goede raad is vuur* voor de eerste maal opensloeg. "Waarlijke poëzie" suggereert dat er ook zoiets zou bestaan als niet waarlijke, niet echte poëzie. Maar niet echte poëzie is geen poëzie.

De meeste mensen lezen geen poëzie. Het lezen en genieten daarvan is voorbehouden aan de selecte en bevoorrechte groep mensen die het onderscheidingsvermogen hebben ontwikkeld om het kaf van het koren te kunnen scheiden, dat wil zeggen het verschil te zien tussen 'goede poëzie' (dus poëzie) en 'slechte poëzie' (dus geen poëzie). Ik meen over dat onderscheidingsvermogen te beschikken, misschien niet voldoende om alle poëzie op waarde te kunnen schatten, maar tenminste genoeg om vast te stellen dat ik geen dichter ben.

Hoe vaak heb ik niet, meestal 's nachts, in vervoering woorden op papier gezet die het begin leken te vormen van een gedicht! Woorden die meestal een voortzetting leken te vormen van het gedicht dat ik zojuist had gelezen en dat me in vervoering had gebracht. Maar bij die woorden is het helaas altijd gebleven. Als ik ze de volgende dag herlas kon ik me al nauwelijks meer voorstellen wat me nog geen twaalf uur geleden voor ogen had gestaan. De woorden die de losse woorden hadden moeten aaneen smeden tot een gedicht weigerden zich aan te dienen. Erger, er dienden zich woorden aan die

samen met de opgeschreven woorden een afschuwelijke tekst dreigden te zullen vormen, een tekst van de ergste soort die er bestaat, erger nog misschien dan het gedrochtelijke proza van managers en beleidslieden: een *pseudo-gedicht!* Het product van iemand die in de waan verkeert dat hij kan dichten en daarmee de wereld lastig valt.

Zo makkelijk als het op sommige momenten voor een dichter is om een gedicht te schrijven, zo moeilijk is dat voor mij. Niet moeilijk, onmogelijk! Ik zal nog eerder de Mount Everest beklimmen dan poëzie schrijven. Maar waarom zou ik het ook willen? Ik hoef maar op een rustig moment *The Golden Treasury of the Best Songs & Lyrical Poems (690 great English and American poems)* open te slaan, of *Verhaal van twee tuinen* van Octavio Paz (gedichten 1935-1996; met aan het eind het indrukwekkende, kort voor zijn dood geschreven *Antwoord en Verzoening*), of het gedicht *Zeil* van Lermontov, of een van de 21 Katernen van uitgeverij Brumes Blondes, of het wonderbare *O nachten van gedragene extase* van Leopold en de wereld wordt weer kortstondig heel.

Ik ben dan ook het levende bewijs dat niet "iedereen" een dichter is. Immers, zelfs in het onwaarschijnlijke geval, dat ik in principe niet wil uitsluiten, dat alle andere stervelingen poëzie zouden kunnen schrijven, is er sprake van iedereen minus één en dat is niet meer iedereen.

(vervolg op blz 8)

(Noot van de hoofdredacteur: 'Hij is waarlijk zonder zonde van het dichten en mag de eerste steen in het hoenderhok werpen.')

Sarah Morton:

Zelf zou ik me ook geen 'ware' dichter willen noemen. Wel heb ik enkele gedichten geschreven. Voor mijn plezier. Ik heb niet de pretentie daar een groot publiek mee te bereiken.

Ik heb rake en ontroerende teksten gelezen van amateurs. Het klopte, omdat het uit hun hart kwam. Ook heb ik 'misbaksels' van bekende mensen gelezen.

Voor mij is poëzie dichten. Wanneer een tekst mij raakt en het voelt oprecht, is het werk geslaagd. Ook bevat poëzie beeldende taal. Nog meer dan bij proza geldt: 'Show, don't tell'.

Het gaat over thema's die voor mensen herkenbaar zijn, of die juist nieuwe werelden openen waarvan ze het bestaan niet vermoedden. Ook hoort het waarachtig en niet gekunsteld over te komen.

Het gevaar is dat je mensen hun plezier ontnemt, als je het gaat hebben over een "bevoorrechte, selecte groep". Zowel in het lezen als schrijven. Het is altijd een kwestie van perspectief, achtergrond en visie. Voor mij hoeft het niet hoogdravend te zijn.

Voorbeelden noemen van poëzie vind ik weer sterk in deze 'discussie'.

Een mooi, ontroerend en beeldend lied dat in me opkomt is *Nightporter* (David Sylvian).

Hans Plomp:

'Jeder Mensch ein Künstler', stelde Joseph Beuys.

Dat is ook het uitgangspunt van Ruigoord, dat er in elkeen een creatieve vonk schuilt. Zoiets als de "goddelijke vonk". Maar dat iedereen dichter is, tot op zekere hoogte, als je sinterklaas meetelt. Ook kan niet iedereen tekenen, zingen, dansen, etc.

Elk vogeltje zingt zoals het gebekt is, zal ik maar zeggen.

Een reiger heel anders dan een leeuwerik....

Wat mij betreft, alle vormen van kunst betekenen voor mij alleen iets als ik erdoor "geraakt" word. Wat raakt mij? Wat mij ontroert. aan het lachen maakt, verbluft, overweldigt, kippenviel of kosmische ervaring, etc.

Behoorlijk subjectief.

Ik begrijp niet dat mensen geraakt worden door heavy

metal, Rem Koolhaas, marsmuziek, Andre Hazes (beetje kan ik dat nog meevoelen), Barret Newman, gangsta rap, psalmen, Wilhelmus, etc. Daardoor word ik hoogstens negatief geraakt...

Tja, wat is kunst?

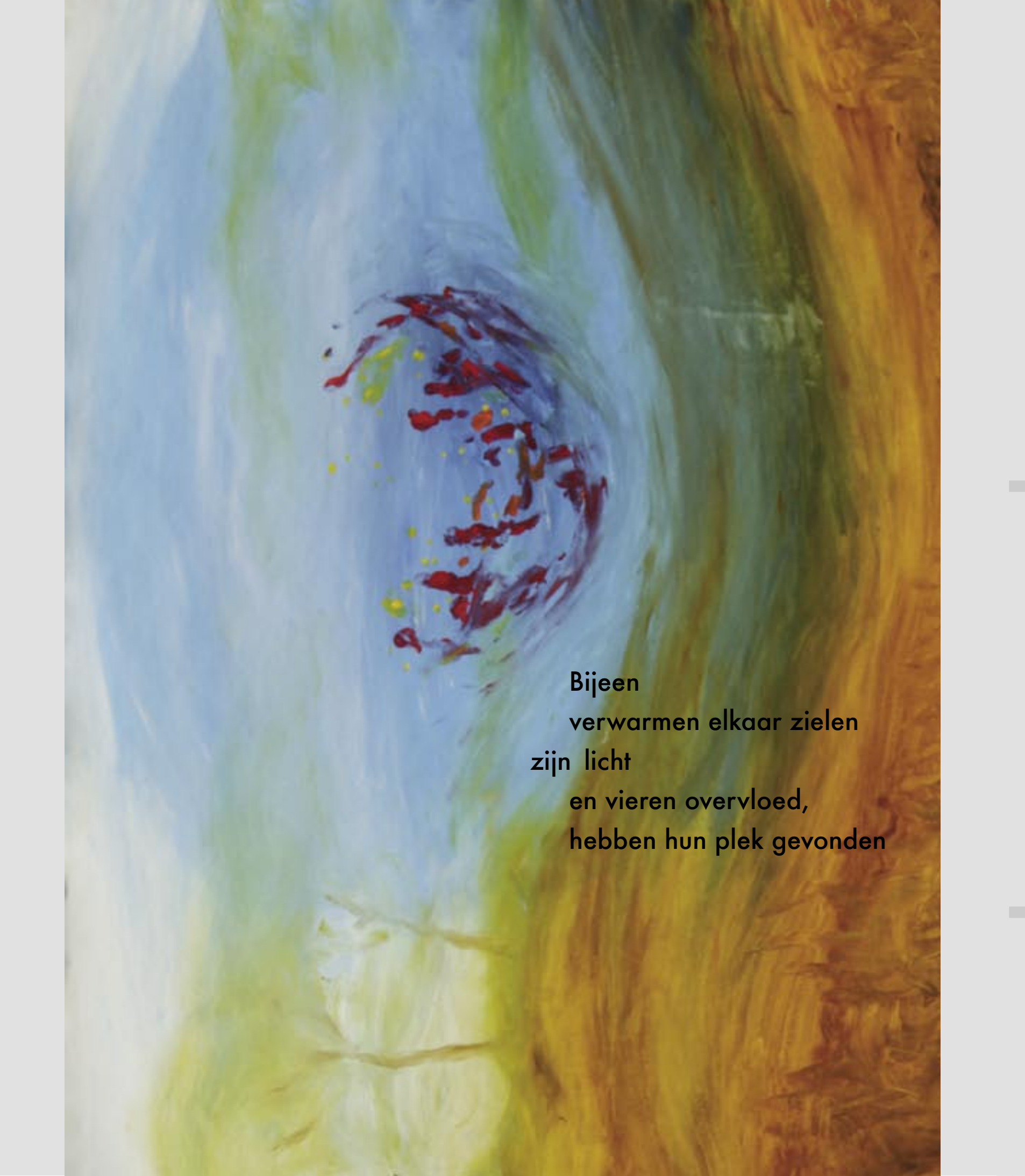
Natura Artis Magistra. De rest doet mij weinig.

Het zou niet zo erg zijn, als er geen "kunstmaffia" bestond, die ongeveer alles wat ik mooi vind, mij raakt, belachelijk maakt of boycot..En voor wat ik lelijk vind miljoenen neertelt...

"De wereld is een gekkenhuis, maar gek genoeg voel ik me thuis"
schreef mijn vriendin Baafje Wezelman.
Dat raakt me.

Merapi Obermayer leest voor uit eigen werk op het Vurige Tongen Festival te Ruigoord, 20 mei 2013

Bijeen
verwarmen elkaar zielen
zijn licht
en vieren overvloed,
hebben hun plek gevonden

(vervolg van blz 9)

Desireé van Woerden:

Poëzie is al heel oud; ouder zelfs dan schrift. Bij natuurvolken worden juist ook allerlei poëtische vormen: rijm, alliteratie, metrum, en daarbij zeker ook zang gebruikt om verhalen te kunnen onthouden en over te dragen op het nageslacht. Poëzie kan magisch zijn: bezweringen, toverformules, aanroepingen, mantra's, puja's, enz. zijn in de regel zeer poëtisch. Hier wordt taal zelfs gebruikt om andere bewustzijnstoestanden te bereiken, tot aan, in sommige gevallen, een verlichte staat van geest toe.

Ook psalmen zijn erg poëtisch trouwens! Het verwonderde me enigszins, Hans dat deze jou hooguit negatief kunnen raken. Over koning David is een hoop te zeggen; ik denk niet dat de Filistijnen hem als een fijnbesnaard mens hebben ervaren, maar dichten kon hij en een romanticus was hij ook en iemand met sterk religieuze ervaringen. Ik kan me voorstellen, dat een stijve vertaling in de Statenbijbel je niet erg kan bekoren en een uitvoering door een stoffige, streng gereformeerde gemeente, die niet kan zingen evenmin. Het is maar welke connotatie's je erbij hebt. Ik ben niet christelijk opgevoed; dat scheelt. Ik ben wel opgegroeid met oude muziek. Psalmen ken ik in bewerkingen van o.a. Bach, Schütz en Sweelinck. Nou, die muziek raakt me nog steeds heel diep; een combinatie van de muziek en de tekst. In het Duits zijn die teksten trouwens ook al een stuk beter te pruimen; gewoon beter vertaald, denk ik. Ik heb ooit een mystieke ervaring gehad toen ik naar een bewerking van Mendelssohn luisterde van psalm 42: *Wie der Hirsch schreit*.

Ook voor mij is poëzie veel ruimer dan wat het "kleine Nederlandse litteraire kliekje" als zodanig zou accepteren. Het is een uitingsvorm, die zoals ik al zei heel oud is; heel oer en die we mensen niet mogen ontnemen door hem enkel toe te dichten aan "grote litteraire genieën" wat of wie dat ook moge zijn.

Niet alleen het plezier zouden we mensen ontnemen, maar ook de mogelijkheid iets over te dragen wat heel diep in hen leeft; uiting te geven aan hun inspiratie. Misschien is poëzie wel de taal van de ziel.

Maar met lang niet alle zielen kan of wil ik me op dit moment verbinden. Velen stralen iets uit en brengen iets voort waar ik zelfs een afkeer van kan hebben. Er wordt

een hoop wanstaltige herrie geproduceerd waar ik me, als ik kan, regelmatig heel snel voor uit de voeten maak. Maar ik weet ook dat die zielen allemaal een hele grote waarde hebben, het recht hebben hun eigen lied te zingen en uiteindelijk de verlichting zullen bereiken.

Brighe de Wilde

Als er in iemand het verlangen brandt om iets te geven, bestaat er op de wereld minstens één persoon die dit verlangt te ontvangen; dat maakt het de moeite waard.

Net dit ene woord of deze ene zin, geschreven door die ene persoon op dit moment, ontvangen door de lezer op dat moment kan het vonkje van verlichting teweeg brengen. Met verlichting bedoel ik dat de ziel wordt geraakt, waardoor er opnieuw iets gaat stromen, we meer van onszelf worden. Hoe meer we ons van de toch steeds veranderende schoonheidsnormen kunnen bevrijden, hoe interessanter, we komen steeds meer thuis in een weten dat we helemaal oké zijn zoals we zijn. Blank papier is ook een spiegel, wat we erop zetten en hoe we er dan naar kijken en over oordelen vertelt heel veel over onszelf. Mijn vriend speelt soms dissonanten tijdens onze soundhealingen, het zijn juist deze "valse" noten die vaak het meeste losmaken waardoor iemand dieper in diens ziel kan afdalen.

Gerbrand Muller:

Mijn aanzet tot een vurige discussie heeft vier reacties opgeleverd. Laat het onderstaande ook de anderen ertoe drijven in de pen te klimmen.

1. Uit het hart

Sarah schrijft dat ze 'rake en ontroerende teksten van amateurs' heeft gelezen. 'Het klopte, omdat het uit hun hart kwam.' Het kan zijn dat de teksten die ze las raak en ontroerend waren, maar gedichten die 'uit iemands hart' komen zijn voor mij helaas meestal niet te pruimen. De bezitter van het hart mag zijn tekst met de meest waarachtige bedoelingen hebben geschreven, met waarachtige bedoelingen alleen schrijf je nog geen

waarachtig gedicht. Alle poëzie komt uit het hart, maar niet alles wat uit het hart komt is poëzie.

2. Hans Plomp citeert Joseph Beuys: 'Jeder Mensch ein Künstler'

Octavio Paz schreef: 'We hebben allemaal zonder uitzondering gedurende een ogenblik wel iets gemerkt van de ervaring van de scheiding en van de vereniging. De dag waarop we werkelijk verliefd waren en wisten dat dat ogenblik eeuwig was, hoewel we die zekerheid later verraden hebben; wanneer we in de oneindigheid van onszelf vielen en de tijd zijn binnenste opende en we onszelf aanschouwden als een gezicht dat verdwijnt en een woord dat herroepen wordt; de middag waarop we die boom zagen midden in het veld en we raadden wat de bladeren zeiden, hoewel we ons dat nu niet meer herinneren, de trilling van de hemel, het oplichten van de witte muur waar het laatste licht op viel; op een morgen toen we uitgestrekt in het gras het geheime leven van de planten hoorden; of 's nachts aan het water tussen de hoge rotsen. Alleen of met anderen hebben we het Zijn gezien en het Zijn heeft ons gezien. Is het het andere leven? Het is het ware leven, het leven van alle dagen.' (*De wenteling van de tekens*, gepubliceerd in *Zonnestein*, Meulenhoff 1974, p. 133. 'De scheiding en vereniging': d.w.z. de scheiding van het zijn (el ser), die wordt ervaren 'als een val, een gevoel of men alleen is in een vreemde wereld', en de vereniging met het zijn, die wordt ondergaan als eenwording met het geheel.)

Iedereen is het vermoedelijk wel gegeven om één of meerdere malen iets van de door Octavio Paz beschreven 'vereniging' met het Zijn te ondergaan, weinigen is het beschoren om iets te scheppen waarin die ervaring wordt beschreven en iets doorschemert van het raadsel van het bestaan. Om woorden te schrijven die raken aan wat niet te zeggen valt. Woorden die regen zijn, de schittering in water, de ontzaglijkheid van een wolk.

3. Psalmen

Poëzie is oud, schrijft Desirée, ouder dan schrift. Dat is waar. Psalmen noemt ze 'erg poëtisch'. Het verwondert haar enigszins dat deze Hans hooguit 'negatief' kunnen raken.

'Bewaar mij als de appel van het oog, berg mij, in de schaduw van uw vleugelen,...' 'Verlos mij, o God, want het water is gekomen tot aan de lippen; ik ben verzonken in

bodemloos slijk...':

Poëzie die de gelovige vertroost en opheft en ook mij ongelovige treft. Maar arm kind dat op zondag uren lang wordt gedwongen op een harde kerkbank naar Gods woord te luisteren en in gebed en gezang zijn vrees voor de Heer te belijden.

(Geciteerde psalmregels van resp. psalm 17 en 69.)

4. Vonk van verlichting en schoonheidsnormen

'Als er in iemand het verlangen brandt om iets te geven, bestaat er op de wereld minstens één persoon die dit verlangt te ontvangen, dat maakt het de moeite waard,' schrijft Britta. 'Net dit ene woord of deze ene zin, geschreven door die ene persoon op dit moment, ontvangen door de lezer op dat moment kan het vonkje van verlichting teweeg brengen.'

Ik zou graag willen dat het waar was. Zoals ik ook wel zou willen dat God mij als de appel van het oog bewaarde. Dat laatste kan ik me overigens beter voorstellen dan dat minstens één persoon zou verlangen te ontvangen wat een ander wil geven. Ik kan het me bij nader inzien zelfs helemaal niet voorstellen. Ja, wat bedoelt Britta eigenlijk precies? Wat je ook schrijft, wanneer je dat doet in een brandend verlangen om iets te geven, zal er altijd minimaal één ander zijn die door je woorden getroffen wordt. En niet zomaar getroffen, het zal een vonkje van verlichting teweegbrengen en (voegt ze er in de derde zin aan toe) 'er zal in zijn ziel iets gaan stromen waardoor hij weer meer van zichzelf wordt.'

Nu kan ik me niet voorstellen dat een tekst die één iemand raakt, niet ook altijd enkele of tamelijk veel anderen zal treffen. Zo'n tekst drukt dan iets uit dat een ander kan navoelen, en als één ander het kan, zullen meerderen het kunnen.

Zo'n tekst kan overigens best een larmoyant liedje van Marco Borsato of Guus Meeuwis zijn, ja hun teksten en die van hun collega's ontroeren zelfs een veel groter aantal mensen dan gedichten van Leopold of Bloem ooit zullen doen. Want er zijn nu eenmaal naar verhouding maar weinig mensen ontvankelijk voor poëzie – in deze spetterende tijd waarschijnlijk nog veel minder dan vroeger.

Borsato hoeft maar enkele regels te schrijven om de harten van honderdduizenden mensen te winnen. Hoe

anders is het lot van de jonge schrijver die kortgeleden Dostojevski en Lautréamont heeft gelezen en nu een eigenaardige geschiedenis die hem voor ogen zweeft op papier wil zetten. Na een maand heeft hij een paar honderd pagina's volgeschreven. Hij herleest en verscheurt ze, begint opnieuw, streept alles weer door, plakt ten einde raad de verscheurde bladzijden weer aan elkaar... Maar ik vergeet dat we nu niet meer met de pen of op de schrijfmachine schrijven. Na een maand leest hij de eerste pagina's op het scherm van zijn computer over, deliet het hele document, begint opnieuw, deliet elke zin, slaat met zijn vuist op het toetsenbord... Een jaar later is de roman af, hij leest hem uitgeprint over op een bank in een park, verscheurt alles en gooit de snippers in een afvalbak. Een wandelaar die later langskomt vist een paar snippers eruit en steekt er een in zijn broekzak. Door een samenloop van omstandigheden ontmoet die wandelaar een paar weken later de schrijver (ze zitten tegenover elkaar in de trein, het is boekenweek en ze reizen beiden gratis op vertoon van het boekenweekgeschenk). Ze raken in gesprek. De wandelaar vertelt over de snippers die hij uit de afvalbak heeft gehaald en laat hem de snippet zien die hij in zijn broekzak heeft gestoken. *...weer uit de heksenwaag haar stem een zingende zaag...* Die woorden hebben hem getroffen, hij kan niet zeggen waarom, misschien juist wel omdat ze zo volkomen knots zijn. De schrijver onthult dat hij de auteur van het verscheurde manuscript is en verzoekt de wandelaar de snippet in kleine stukjes te scheuren, want het is een walgelijke zin die volstrekt niet weergeeft wat hij bedoelde. De wandelaar weigert, de schrijver tracht de snippet aan de wandelaar te ontfutselen en er ontstaat een handgemeen... Vooruit, het kan dus tóch, de schrijver heeft althans deze ene zin niet voor niets geschreven, één ander mens werd erdoor getroffen. Helaas maakt het hem niet gelukkig.

Maar is er dan ook 'iets in hem gaan stromen' en is hij 'meer van zichzelf' geworden? Ik ga niet raden wat Britta daarmee bedoelt, maar spoor haar aan het zelf uit te leggen.

Ze vervolgt: 'Hoe meer we ons van de toch steeds veranderende schoonheidsnormen kunnen bevrijden, hoe interessanter vind ik, we komen steeds meer thuis in een weten dat we helemaal oké zijn zoals we zijn.'

Maar, maar, maar. Zonder schoonheidsnormen bestaat er

geen schoonheid. Schoonheid openbaart zich in de vorm. De vorm kan eindeloos variëren, maar blijft aan grenzen gebonden. Ook Britta's vriend blijft binnen de grenzen als hij, zoals ze in een p.s. vertelt, tijdens hun soundhealingen dissonanten speelt. De noten zijn 'vals' dankzij de schoonheidsnormen waarvan zij zich wil bevrijden, en zullen dat ook blijven zolang bepaalde intervallen minder harmonisch in ons gehoor liggen dan andere. Dankzij de dissonanten blijven Schuberts doorwerkingen mij altijd weer ontroeren en zal ik nooit genoeg krijgen van Bachs sonates en partita's.

'Blank papier is ook een spiegel,' schrijft Britta, 'wat we erop zetten en hoe we er dan naar kijken en over oordelen vertelt heel veel over onszelf.'

Nu even precies. Blank papier is niet meer blank zodra je er iets op schrijft, dus de spiegel in Britta's vergelijking lijkt me niet zozeer het papier als wel de tekst die we erop schrijven. Maar of die tekst iets 'over onszelf' vertelt is en blijft toch afhankelijk van de vorm en dus van de door Britta blijkbaar vermaledijde normen...

Hans Plomp:

Aan de discussie wil ik bijdragen mijn introductie van de gedichtenbundel Venus in Holland uit 1981. Ik sta er nog helemaal achter! k Heb t wel een beetje bewerkt.

Poezie is onze voelspriet.

De eerste poging tot verwoording van het onzegbare. Diepe emoties, bewustwordingen, invallen, overpeinzingen. Een gedicht is nog nooit eerder zo geschreven.

'De meest individuele expressie van de meest individuele

(vervolg op blz 17)

Spirituele wormholes

De schrijver schreef het geschrevene dat
hemzelf beschrijft terwijl hij het schreef.
Hij ging daarbij niet over de schreef.
Zo link was hij wel.
Er zijn grenzen, zo had hij geleerd.
Als je je daarbuiten begeeft
is het eind zoek.
Daar is het nooit in kaart gebracht,
Daar heeft niemand zich ooit gewaagd,
Dat is wild terrein,
onherbergzamer dan de woestijn.
Het snerpende geluid van
nietsontziende spirituele
wervelstorm-slurven die je opzuigen
& in een andere werkelijkheid weer uitspugen
zo snel als een knippering van je ogen.
De confrontatie met de nieuwe werkelijkheid is
abrupt,
geen tijd je te realiseren dat je ergens anders bent.
Nee, dacht de schrijver,
daar waag ik me niet aan.
Ik houd me bij pen en inkt
& laat de lezer in de waan.

Ode aan alle spontaan dampende dwazen

op is het devies
op de stille eenvoudig slenterende niets verwachtende momenten van geluk
op het glimlachend oeroverzien
op onze oneindige levende feestende scheppende krachten

op dat we het zelf zijn die ons zo prachtig illustreren vormgeven en inkleuren
op het prachtige sensuele leerzame erotische spel des levens dat we samen mogen spelen
op het legaliseren van alle voor de mens geschapen planten
op het legaliseren van de mens
op de nieuwe stap in evolutie, vrije mensen zonder overheid
op onze voorouders
op onze ware geschiedenis
op een ieder die boter van brillen neemt
op de rollen die steeds wisselen en wij die dezelfde blijven
op de eeuwige eerste keer
op het leven, dat als het allemaal maar toeval is het wel heel toevallig is dat het de hele tijd maar blijft toevallen
op het ontschappen op het ontpoppen uit onze hypokriete rupsenpakjes
opdat de bloedende wond der gehele mensheid zich universeel aan zichzelf verbinden mag
op de zo noodzakelijke rebelse puberale energieën
op alle gezegende opklimmende schepsels
op alle kinderen van alle vonken
op alle rondwalende idioten die hebben besloten hun eigen waakvlam te zijn
op onze prachtige loopbaan die veel verder gaat dan de oppervlakkige levensvisie die ons is aangepraat door het 3e oog dat in onze huiskamers staat
op alle spiritz dead or alive, LETS WORK TOGETHER
op het nooit meer hoeven liegen
op het niets meer te verbergen
opdat we onszelf mogen zijn en ons al improviserend mogen vormen naar het moment
op het verward dansend uitbreiden naar alle kanten
Op het leven, je had er bij moeten zijn
op alle vruchten die nog groeien
op alle bloemen die nog bloeien
op alle heelallen die we als onszelf mogen beschouwen en al visualiserend doorheen mogen reizen
op de oneindige open eindes
op magisch centrum space ship amsterdam
op alle dappere uit de hand gelopenen, de spijbelaars, de bastaards de zwerfkinderen en andere heilige stijfkoppen
op de diep gevallen en groots wederopgestane
op alle tot leven gewekte magische schimmen
opdat we allen boodschappers en zenders van elkaar zijn
op het verdwijnen van problemen waar de mensen samen komen
op het uitkotsen van de hapklare brokken wereldbeeld opgedrongen door de parasieten die op de beurzen handelen in onze zielen die steeds weer reïncarneren in hun valstrik
opdat de oorlog eindigen zal, vanwege gezaaide zaden besprenkeld met oervertrouwen, en vergis u niet reeds meerdere van mijn verzen zijn uitgekomen
op gezond vandalisme, dat bevrijdend werken kan, het straatbeeld is toch al verziekt met de dement makende slogans van de wereld uitzuigende bv s

**op aandacht liefde en herkenning
op het bevredigen van alle vrouwen
op al het geluk zonder ingebouwd verdriet
op alle liefde zonder ingebouwde haat
op het vrijblijvend om elkaar heen fladderen
op de wetenschappelijke benadering en het niets persoonlijk nemen
op het ritmisch knikken met onze hoofden
op het aaien over buiken
op elke liefkozen
op alle randjes van het toelaatbare
opdat we elkaar mogen beschouwen als natuurwezen en niet als het totaal verkeerd begrepen begrip mens
opdat we elkaar mogen beschouwen als onszelf
op de holistische aanpak van ieder moment
op al het faken ratelen rijmen brullen en druipen
op het tekortschieten en het eeuwige doordraaien
op al onze wonderlijke angstjes
op Erwin Mulder, deze fantastische leersubstantie die ikzelf invulling geef
op de laatste dooddoener
op de poëzie
en op het (in ruitjespakken gestoken) gelul uit het neutrale lauwe midden
op het tentoonspreiden van overzicht
en op de prachtige borden voor onze koppen
lang leve de eeuwige bewijsvoering
er is geen weg meer terug
het paradijs is gevonden
je weet het al je weet het al
we zijn reeds het geval**

Erwin Mulder 2013

(vervolg van blz 13)

emoties, noemde Willem Kloos poezie.

Emoties, als bijna mystieke ervaringen.

Kippenvelmomenten, heet dat tegenwoordig.

DUENDE in de flamenco.

Al kunnen “bedenksels” grappige versjes opleveren, zoals die van C.Buddingh, meestal verzandt “bedachte” poezie in abstracte woordspelletjes, die geen enkele emotie overbrengen, geen bevlogenheid. Triviale observaties, gehuld in opgeblazen woorden.

Poezie is het levensbloed van de vrije verbeelding. Zij kan niet stromen door de verkalkte aderen van een verworden cultuur.

Gedichten lopen vooruit op de werkelijkheid. Zij verkennen onbekende gebieden, eenzame hoogtes en gevaarlijke afgronden. Waar dichters doorheen gaan, daar zullen in de toekomst alle mensen gaan.

Ik geloof in profetische poezie. Direct, aangrijpend, verrassend, speels, een boodschap uit een andere dimensie. Alleen dan kan poezie de hoge (en door de eeuwen heen gewaardeerde) rol spelen die essentieel is voor een samenleving: het in stand houden van de Poetische Werkelijkheid.

Poezie moet begrijpelijker zijn dan de atoombom! Shelley schreef: *De meest revolutionaire daad die een individu kan plegen is een poetisch leven leiden...*

Desireé van Woerden:

Zojuist hoorde ik weer eens een oude mop.

Wat is het verschil tussen de hemel en de hel?

Antwoord: In de hemel worden moppen verteld. In de hel worden ze uitgelegd.

Dit geldt m.i. ook voor poëzie; evenals voor alle vormen van kunst.

Kunst is een beleving. Als dichter is het je er niet om te doen informatie over te dragen aan je lezer; je wilt hem een ervaring geven.

Waarschijnlijk heb je zelfs niet eens die intentie; je verkeert in een bepaalde staat van geest en hebt van binnenuit de behoefte daar uitdrukking aan te geven.

Of er dan een leesbaar, of wellicht goed of zelfs briljant gedicht uitrolt, zie je dan wel weer.

Arme dichters (of schrijvers of kunstenaars in welke vorm dan ook) die tegen een deadline aan zitten te hikken en

opeens op commando iets geniaals moeten produceren. Wat ooit eens argeloos en spontaan begon, wordt nu van je verwacht en wel nu meteen! Wat ooit van binnenuit kwam is een uiterlijke vorm geworden, waar je aan moet blijven voldoen en waarin je telkens tracht je eigen record te verbreken. Dodelijk! Je moet je eigen dood overwinnen! Wat in het vorige nummer een spontane polemieek was, waarvan wij geen idee hadden, dat hij gepubliceerd zou worden, is nu al verworden tot een vorm, een verwachting, waar we aan willen of moeten voldoen. Deze polemieek is niet spontaan en zeker niet argeloos. We weten al dat hij gepubliceerd gaat worden. We reageren niet meer op elkaar, maar onze lezers kijken al over onze schouders mee en beoordelen onze woorden. Altans, zo ervaren wij dat. Dus wat wij hier delen, delen wij niet meer met elkaar maar delen wij mee aan het publiek. En wat voor polemieek!

Wat is poëzie? Wat mag naar onze mening aan dit heilige predicaat voldoen en wat niet? Mening... een mening over poëzie, terwijl dat een ervaring is? Als je verliefd bent, wat is dan irritanter dan mensen die daar een mening over hebben?! Die persoon is te oud, te jong, te lelijk, te onbetrouwbaar, te mooi, te weet ik het wat voor jou?! Als je het flink te pakken hebt, heb je daar toch helemaal geen boodschap aan? Je hebt immers een ervaring. Mening en ervaringen botsen onherroepelijk met elkaar.

Dat maakt een discussie over poëzie, of kunst in het algemeen een contradictie. Moeten wij hier nu analyseren wat goede poëzie is en wat niet?

Staat de ratio weer eens te popelen om het gevoel, de beleving te begrijpen, of liever gezegd te grijpen?

Gaan wij nu in de schoenen staan van die benepen kunstcritici, die ik in het vorige nummer nog zo bekritiseerde?

Die mensen hebben een onmogelijk beroep; ik zou bijna compassie met ze krijgen.

Een criticus levert kritiek; dat zit al in het woord. Dat is wat van hem wordt verwacht. Dat maakt zijn staat kritiek. Een kritieke staat is een staat van paniek.

Nog meer voor de ratio om te beheersen, zodat hij weer kan heersen; kan afrekenen met die paniek. Daar komt geen einde aan. Want al is de ratio nog zo rationeel; hij ontkomt toch niet aan de associaties van de taal.

Associaties waarmee de dichter een sfeer oproept en in staat is anderen in een andere staat te brengen. Wellicht één, die je verheft uit de paniek..... of depressie, of sleur, of verveling; misschien vergeet je zelfs voor een moment je verliefdheid.

Een gedicht hoef je niet te analyseren; je hoeft het niet te begrijpen. Het verheft je, raakt je, of juist niet. Dat maken we allemaal zelf uit. Als ik moet kiezen tussen de hel van de criticus of de hemel, de inspiratie van de kunstenaar, dan weet ik in welke schoenen ik wil staan.

***

Ik duik even in een dip
Als een schildpad onder schild
Als een wulp in de schulp
Een oude gewoonte van me
Het voelt zo vertrouwd
De kat die met staart een cirkel om lichaam kromt
Even zachtjes van binnen gromt
Dan zich uitrekkend
op z'n tellen in beweging komt
Nonchalant onder een ladder door
Maar gefocussed
Nu even geen onheil
Wat er ook worde beweerd
Een sprong over de vijver
En verder ongedeed

Lezer, denk nu niet dat hiermee (tot hier) alles is gezegd!

Integendeel.

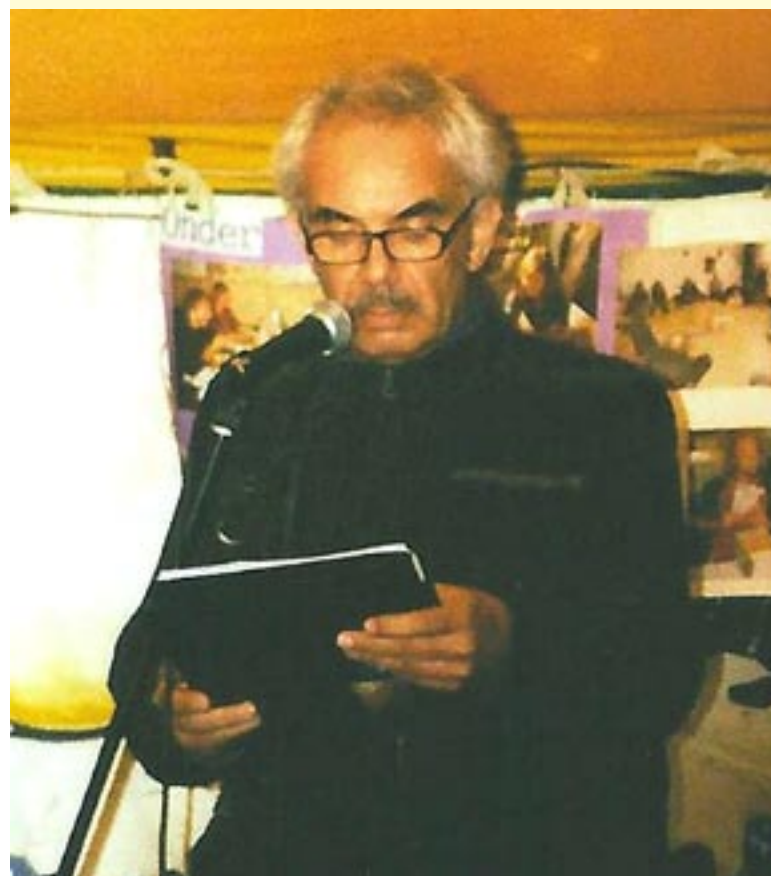
Kratten bier, ankers wijn en vermogens aan sterkere middelen (spiritualia... jaja de dingen die geestelijk lijken...) zijn gebruikt om anderen te overtuigen van het eigen gelijk: dit is kunst en dat niet. Kunst... is poëzie kunst? Een kunst, ja. Niet een kunstje, maar echt, weet je wel.

Hier breekt de punt van het rode potlood van de hoofdredacteur. De eindredacteur is gaan spoken, zodat er veel wit is, waar doorwrochte tekst had kunnen staan. Of tekst, waar beter wit had kunnen blijven.

STELLING 2: Een titel (kop) is samengeprangde info, maar niet vanzelfsprekend poëzie, ook al is een gedicht ook samengeprangde info.

VRAAG: Kan een beeld poëzie zijn?

STELLING 3: Poëtisch ≠ poëzie

Ernst du Pon leest zijn gedicht "Kat" voor op het Vurige Tongen Festival te Ruigoord, 20 mei 2013

TAALEN EN TRANCE II

Desirée van Woerden

Aurora vlijt zich onder haar dekbed en geniet van het zachte matras, dat haar draagt als een warme moederschoot. Haar droom lost op; er blijft alleen een nevelflard van hangen waar vrolijke lichtjes op twinkelen. Langzaam wordt ze wakker met een gevoel van blijdschap en verwachting, alsof vandaag haar vijfde verjaardag is. Ze is echter al vierendertig en het is een gewone doordeweekse dag. Heldere zonnestralen, die dwars door de gordijnen heen priemen, prikken aan haar gesloten oogleden. Buiten klinkt een houtduif: “roe-koeoeh-koe, koe-koe.” Haar arm, die ontbloot naast haar uitgestrekt ligt begint koud en stijf aan te voelen. Ze trekt hem in, krult zich op en wikkelt haar warme dekbed om zich heen. Zachtjes kreunend probeert ze zich nog even aan de slaap over te geven, maar een nieuwe, veelbelovende dag trekt haar toch het bed uit. Voor ze er erg in heeft schiet ze in haar ochtendjas en snelt de trap af. Beneden gekomen valt haar oog op de deurmat, die bezaaid is met reclamefolders in allerlei felle, schreeuwerige kleuren. Daartussen echter glinstert iets. Het vangt het zonlicht, dat door het matglas van de voordeur naar binnen schijnt en tekent overal kleine regenbogen op de muren van de gang. Als ze het oppakt cirkelen ze om haar heen. Ze voelt zich als een kind dat in de zweefmolen achterover leunt en goudomrande wolken laat draaien. Ze houdt een plat pak in haar handen. Het is gewikkeld

in glanzend papier dat uit vele facetten bestaat, waardoor het in steeds andere kleuren oplicht. Verwonderd bekijkt ze het van alle kanten, maar ze kan nergens een afzender ontdekken. Voorzichtig maakt ze het plakband los. Er zit een mysterieuze, diep zwarte doos in, die zacht, viltig aanvoelt en ruikt naar een oude jas. Ze streelt er met haar vingers overheen, op zoek naar een opening. Als ze die uiteindelijk vindt haalt ze er een boekwerk uit te voorschijn. De omslag is goudgeel en een bloedrode zon straalt haar tegemoet. “Onderstroomboven,” staat erop. Als ze het openslaat, leest ze dat het de tweede editie is van een nieuw literair magazine. Aurora kan niet wachten het tijdschrift te lezen. Ze voelt, dat het haar leven voorgoed zal veranderen.

Had ons magazine zonder die wonderlijke verpakking bij Aurora op de mat gelegen, dan was het haar misschien niet eens opgevallen en was het wellicht tussen alle reclamefolders in bij het oud papier terecht gekomen. Doordat ze het echter gepresenteerd krijgt als een mysterieus pakje, trekt het haar volle aandacht en heeft ze het gevoel, dat het magazine haar leven zal veranderen.

De geestesgesteldheid waarin dat haar brengt, maakt vervolgens ook dat ze iets in het tijdschrift zal lezen wat zo tot haar verbeelding spreekt, dat het haar leven ook kan veranderen, bijna ongeacht wat erin staat. Het bovenstaande verhaaltje is een metafoor. Als schrijver heb je wellicht een boodschap; je schrijft immers omdat je iets wil vertellen.

Romans, verhalen en gedichten worden echter niet gelezen om de informatie; de lezer wil iets beleven. Daarom pakken wij onze boodschap in en presenteren deze als een cadeautje; een verhaal waarin de lezer zich kan inleven.

“*De Negerhut van Oom Tom*” heb ik als kind gelezen, zeker veertig jaar geleden. Het staat me nog bij; de sfeer, hoe de personages zich voelden, wat ze is aangedaan, de onrechtvaardigheid van slavernij. Nog steeds heb ik er beelden bij en komen er emoties op als ik aan dat boek denk. Terwijl ik de kale feiten, die ik met geschiedenis geleerd heb over slavernij echt niet meer zo goed weet. Je kunt in een paar zinnen zeggen: ‘slavernij is onrechtvaardig. Negers zijn ook mensen en die mag je niet zo behandelen,’ maar in een maatschappij waar slavernij gewoon is en zwarte mensen als een soort vee gezien worden, haalt men dan zijn schouders op en vindt dat je niet goed bij je hoofd bent.

In een roman, kun je je lezers echter aan den lijve laten ondervinden hoe het is om een slaaf te zijn, hoe het voelt vernederd en geslagen te worden. Je kunt je lezers van de personages in je boek laten houden, ze het verdriet laten meemaken van een moeder van wie haar kind verkocht wordt. Dat raakt mensen en kan zomaar hun mening veranderen.

Als je erover nadenkt is het een wonderlijk verschijnsel, dat zwarte letters op wit papier ons iets kunnen laten ervaren. De meeste kunstvormen bereiken ons direct via onze zintuigen. Muziek hoor je; een schilderij zie je. De exquisite maaltijd van een drie sterrenchef is een genot voor het oog, de neus en de smaakpapillen. Een boek sla je echter niet open om van de letters te genieten, ook al kan een prettig lettertype zeker bijdragen aan ons leesgenot. Ook de geur van verse inkt op nieuw papier, of die typische antiquarische boeken-geur kan velen bekoren, maar is toch evenmin de reden dat een boek je aanspreekt. Het plaatje op de omslag dan. Ja, dat kan zeker maken dat je naar een boek grijpt, maar als de eerste alinea’s je vervolgens laten gapen van verveling is het al gauw gedaan met de leespret.

Inductie

De schrijver brengt zijn kunst niet over via directe zintuiglijke impressies; hij maakt gebruik van het voorstellingsvermogen; het innerlijke representatiesysteem

van de lezer. Anders dan de sterrenchef, die zijn gasten zijn favoriete diner voorschotelt, kunnen wij onze lezers het lekkerste eten laten proeven dat zij zichzelf kunnen voorstellen. We kunnen ze het water in de mond laten lopen door ze de meest geurige en sappige gerechten op hun imaginaire borden te toveren. En dat inspireert! Dat maakt de lezer zelf tot kunstenaar.

Zoals ik in mijn vorige artikel al schreef, verkeert de lezer van een goed boek in een staat van hypnotische trance. Hij vergeet alles om zich heen en is totaal in de ban van zijn innerlijke voorstellingen. Hij is zich zelfs nauwelijks nog bewust van de letters, woorden en zinnen die hij leest, maar zet deze automatisch om in beelden, geluiden, lichamelijke sensaties en gevoelens. Als schrijver moet je wel iets doen om je lezers in die staat te krijgen.

Een hypnotherapeut brengt zijn cliënt in trance met een inductie. Dat is een praatje waarin de cliënt op zijn gemak wordt gesteld en suggesties krijgt om zich te ontspannen en zich over te geven. Vervolgens wordt zijn innerlijke representatiesysteem aangeschakeld. De therapeut laat hem zich bijvoorbeeld voorstellen dat hij door een mooi bos loopt, het mos onder zijn voeten voelt, de vogeltjes hoort fluiten de zon door de groene blaadjes aan de bomen ziet schijnen, de dennennaalden ruikt, enz. Hoe meer zintuigen erin betrokken worden, hoe beter.

Zo kunnen ook wij de aandacht van de lezer vangen, door hem in de eerste alinea’s een ***inductie*** te geven. Een manier om dat te bereiken is door je hoofdpersoon iets te laten doen wat trance opwekt. Hij zit bijvoorbeeld in een schommelstoel bij het haardvuur, staart in de knappende vlammen en mijmert over vroeger. De lezer kan dan lekker onderuit gaan zitten op de bank, met zijn boek in zijn handen, ziet die oude man al in zijn schommelstoel zitten, kijkt in de vlammen en wordt al een beetje weemoedig. Door het haardvuur zo levendig mogelijk te beschrijven; hoe de vlammen aan het hout likken, de warme gloed op het gezicht van de man, de geur van smeulend hars, het geluid van knappende takjes activeer je alle innerlijke zintuigen van de lezer. Laat je de man dan ook nog warme chocolademelk drinken, dan is het plaatje helemaal compleet. En..... de oude man denkt aan vroeger. De herinnering van de lezer is ook gemobiliseerd. Hij is helemaal klaar om met je het diepe in te springen en zich

over te geven aan de herinneringen van deze oude man.

In de hypnotherapie wordt een techniek gebruikt, die men “*pacing leading*” noemt. Je begint met je op de cliënt af te stemmen en iets te zeggen, wat helemaal in overeenstemming is met zijn eigen beleving. Bijvoorbeeld: ‘Je zit op de stoel en voelt het kussen onder je billen.’ Dat is waar; de cliënt kan daar niets tegen inbrengen. Vervolgens kun je dan een koppeling maken, waarin ook al een suggestie zit: ‘Omdat je zo ontspannen in je stoel zit, is het heel gemakkelijk je ademhaling te volgen.’ Goed beschouwd is het onzin, dat het één het gevolg is van het ander, maar het wordt meestal wel geslikt en een passant heb je de cliënt ook nog eens gesuggereerd ontspannen op zijn stoel te zitten.

“Pacing leading” kunnen wij in een roman ook toepassen. De eerste herinnering, die de oude man in zijn schommelstoel aan zijn jeugd heeft, kan maar het beste één zijn waar de meeste lezers herkenning mee hebben. Zo heb ik in het begin *Aurora* het gevoel laten hebben dat ze wakker werd op haar vijfde verjaardag. Nou, dat was wat, onze vijfde verjaardag! Weken hebben we ernaar toe geleefd, onze ouders de kop gek gezeurd hoeveel nachtjes het nog slapen was. En dan is het eindelijk zover! Straks mag je je cadeautjes uitpakken. ‘s Middags komen al je vriendjes spelen, krijg je nog meer cadeautjes, ga je taart eten, mag je de kaarsjes uitblazen! Wauw! Met dat gevoel wordt *Aurora* wakker; gespannen verwachting; vreugde! Er gaat iets heel bijzonders gebeuren. Heeft de lezer zich eenmaal ingeleefd in iets herkenbaars, dan heb je “*rapport gevestigd*”, zoals dat heet en kun je van *pacing* steeds meer overstappen naar *leading*. Je hebt je hand uitnodigend naar je lezer uitgestoken, hij heeft deze vastgepakt en nu kan je hem meenemen naar waar jij hem brengen wil. Geleidelijk aan kan je het steeds gekker gaan maken.

Niet voor niets, dat “*De negerhut van Oom Tom*” begint bij een aardige plantagehouder, die zijn slaven goed behandelt. Pas als de lezer zich in de personages heeft ingeleefd en van ze is gaan houden, worden de slaven verkocht en begint de ellende. Dit boek is geschreven in een tijd dat men slavernij net zo gewoon vond als nu nog veel mensen de intensieve veehouderij. Zouden al die gruwelijkheden op de eerste bladzijde al begonnen zijn, dan had men het meteen vol afschuw en verontwaardiging terzijde geworpen. Daarom

begon Hariët Beecher Stowe met een wat geromantiseerde voorstelling, die de meeste mensen in die tijd gehad zullen hebben van het leven op een plantage: landelijk, vredig en goedmoedelijk. Pas als de lezer verkocht is, tovert ze hem de afgrijselijke werkelijkheid voor ogen. Door goed gebruik te maken van *pacing leading* wist ze de harten van mensen te veroveren en hun mening te veranderen en kon haar boek een grote bijdrage leveren aan de afschaffing van de slavernij.

Een goede roman is een soort geleide fantasie. Door zintuiglijke taal te gebruiken, door de lezer te laten voelen, horen, zien ruiken en proeven, kunnen wij hem meenemen op een innerlijke reis. Vermijd daarom zoveel mogelijk rationele taal.

‘Je moet goed begrijpen hoe het komt dat Henk er zo over denkt. Omdat hij als kind verwaarloosd is heeft hij nu een affectieve stoornis.’ Zo’n zin kan nuttig zijn in een leerboek voor psychologen, maar je gaat je er totaal niet door in Henk inleven. Nu denk je misschien: ‘Ja natuurlijk!’ Maar de verleiding kan groot zijn om je punt te willen maken of je lezers uit te willen leggen hoe het in elkaar zit. In een roman is dit meestal niet op zijn plaats. Je leert Henk langzaam aan kennen door zijn gevoelens, door de beelden van zijn jeugd, die af en toe nog steeds levendig voor zijn geestesoog opdoemen. Langzamerhand krijg je inzicht in het wereldbeeld van Henk en voel je zijn onmacht als hij steeds zo nors en afstandelijk reageert en niet in staat blijkt, zijn eigen zoontje te laten merken hoeveel hij van hem houdt.

In het volgende nummer ga ik dieper in op de taal van de afzonderlijke zintuigen.

***

Gerhard Lentink

Opus 37: Sappho

2011-2012

hout, multiplex, staal, lakwerk

69 x 88 x 301 cm

collectie Beeldengalerij Het Depot,
Wageningen

(foto: John Stoel)

Overzichtstentoonstelling

Gerhard Lentink / Taal in Beeld

in de Beeldengalerij Het Depot in Wageningen,

7 april - 22 september 2013

info: www.hetdepot.nl

WOORD EN BEELD

Gerbrand Muller

'Het oog wil ook wat,' zei men vroeger wel. De invitatie voor een huisconcert werd verlucht met een liertje en voor het concours hippique werden de paarden leuk versierd. Leuk versieren doet men ook nu nog, maar wie nu zou zeggen dat het oog 'ook' wat wil zou vreemd worden aangekeken. Het oog heeft het primaat boven de andere zintuigen verkregen. Op straat, in winkels en warenhuizen, op internet, in folders, kranten en glossy magazines vecht alles om de aandacht van het oog. Wat niet in het oog valt bestaat niet.

'Het oog speelt in onze tijd inderdaad een prominente rol,' concludeert Joop van der Horst, hoogleraar taalkunde in Leuven en kenner van de geschiedenis van het Nederlands¹. Dat niet alleen: in de strijd om de aandacht van het oog hebben de werkelijke dingen het afgelegd tegen de afbeeldingen daarvan. De huidige beeldcultuur is er een 'waarin aan het beeld, de afbeelding, de foto, de film, de televisie, maar ook de tabel, de grafiek en de statistiek groter waarde toegekend wordt dan aan datgene wat afgebeeld wordt.'² Het is waar. Het beeld is heilig geworden. Het TV-programma *Zo is het* had het met vooruitziende blik al halverwege de jaren zestig voorzien, en toen ging het alleen nog om de televisie. Zoals voor *Change* in Jerzy Kosinski's *Being there* is nu voor de jongste generatie de werkelijkheid de wereld op het scherm geworden.

Het beeld als afspiegeling van de werkelijkheid heeft het gewonnen – ook van de taal. 'Onze tijd heeft minder met

taal dan voorafgaande eeuwen,' concludeert Van der Horst.³ Zoals het oog het primaat heeft verkregen boven de andere zintuigen, zo lijkt het beeld te zegevieren over de taal. Op bedrukt papier en op internet nemen plaatjes vaak meer plaats in dan letters. Internet heeft boven het bedrukte papier bovendien het grote voordeel dat die plaatjes hier kunnen bewegen. Daar kunnen letters al helemaal niet meer tegenop.

Waar gaan we naartoe? Wie weet naar een wereld waarin de taal is afgeschaft. Managers die iets verder vooruit kijken dan hun collega's zien het misschien al voor zich. Het beeld heeft de taak van klanken en letters overgenomen en de mensen zijn verlost van de moeizame arbeid om betekenis uit woorden te genereren. Informatie zal efficiënt in de vorm van beelden worden uitgewisseld. Probeert u zich niet voor te stellen hoe dat in zijn werk zal gaan, het is nu nog maar een droom. Maar houdt u er wel rekening mee dat managers zeer bedreven zijn om hun dromen te verwezenlijken.

Men zou deze managers kunnen voorhouden dat de homo sapiens sapiens, die ongeveer 45000 jaar geleden als laatste loot van het geslacht homo op aarde verscheen, zich dankzij de taal tot de machtigste diersoort heeft ontwikkeld. De gecompliceerde taal die deze nieuwe homines konden ontwikkelen dankzij de hogere plaats in de hals van hun strottenhoofd, stelde hen in staat om tot een geleidelijk steeds efficiëntere onderlinge samenwerking

¹Het einde van de standaardtaal, Amsterdam 2008, p. 317.

²Idem, p. 318 (cursivering van de auteur). De rapporten van het Economisch Planbureau en de OESO nemen in feite de plaats in van de ongrijpbare werkelijkheid, ook al pretenderen ze die alleen maar te benaderen.

³Idem p. 295; in een voetnoot erkent hij overigens dat de kwestie in zijn boek slechts even wordt aangestipt en een grondige behandeling zou verdienen.

**Ze danst
in vegen
bruine aarde
he innert,
is zilverlicht
bewaarder**

te komen, een voordeel waardoor zij zich des te gemakkelijker konden handhaven en andere diersoorten overvleugelen. Met de taal zouden zij hun meest efficiënte middel om te overleven verliezen en vermoedelijk terugvallen tot de positie van de Neanderthaler. Een sterk argument, maar sterke argumenten maken dikwijls weinig indruk op managers. Zij zullen tegenwerpen dat taaluitingen meer concentratie vergen dan beelden, en in de komende nóg tomelozer tijd zal het alleen maar moeilijker worden om die concentratie op te brengen. Ook daar valt weinig tegen in te brengen, dus bereidt u zich maar vast voor!

Een stap in de richting zou misschien de versmelting van het geschreven woord en het beeld kunnen zijn, waarvan sommige ‘taal- en beeldkunstenaars’ vooral in deze tijd wel lijken te dromen – zoals misschien ook dichteres en schilderes Anke Kroon, van wie de lezer in dit tijdschriftnummer verschillende amalgama’s van woorden en kleuren aantreft. Versmelting van woord en beeld: het woord is beeld, het beeld woord, en versmolten vormen ze een hogere eenheid. Een eenheid waarin beide toch niet geheel zijn opgelost: zoals in een duet blijven tekst en beeld in al hun pracht afzonderlijk waarneembaar terwijl ze tegelijk tezamen een volmaakte harmonie vormen. Ik weet niet of deze formulering ook maar enigszins recht doet aan wat deze taal/beeldkunstenaars bezielt. Ik nodig Anke Kroon uit er in het volgende nummer iets over te zeggen.

Is het verlangen naar de versmelting van geschreven woord en beeld hoofdzakelijk iets van deze tijd? Ik vermoed het. Hoewel, wat stond Paul van Ostayen ook alweer voor ogen met zijn ‘ritmisch-typografische’ poëzie?

Van Ostayens ritmisch-typografische poëzie beeldt vaak mede uit wat de woorden zeggen. Reeksen van woorden stijgen en dalen, vormen delen van cirkels of dansen over het papier, en in ‘Gruw grauwt grijs dag’ (in Bezette stad) zijn de eerste twee woorden slecht zichtbaar afgedrukt, alsof ze door mist zijn omgeven. Sommige zinnen zijn onvergetelijk, zoals de stijgende woorden ‘ik wil een VIS zijn’, waarbij het woord VIS wel als een werkelijke vis op de bladzijde lijkt op te duiken, maar toch geef ik de voorkeur aan een ‘gewoon’ afgedrukt gedicht van Ostayen zoals ‘Avond’:

*Ach, m'n ziel is louter klanken
In dit uur van louter kleuren;
Klanken, die omhoge ranken
In een dolle tuin van geuren.*

Klanken, kleuren en geuren – gewaarwordingen van drie (!) zintuigen – vloeien in deze regels als vanzelf ineens en de lezer deelt het geluk van de dichter en stijgt met hem en de klanken, de kleuren en de geuren mee omhoge .

Maar Van Ostayen streefde met zijn ritmisch-typografische poëzie iets heel anders na dan een versmelting van geschreven woord en beeld: ‘Bezette stad is niet enkel poëzie; het is ook een boek. Het boek staat in verhouding tot de poëzie als de geschreven partituur tot de instrumentale uitvoering,’ schrijft hij in zijn ‘Open brief aan Jos Léonard’. En verderop: ‘Poëzie is enkel het gesproken woord.’ (curs. auteur.) En nog weer verder: ‘Misschien is het zo, dat het geschreven woord slechts een symbool is, hetwelk de fisis van het gesprokene voorstelt.’ De ritmisch-typografische poëzie is dus een middel om de gesproken (‘echte’) poëzie zo realistisch mogelijk weer te geven. Er is dan ook geen sprake van dat Van Ostayen zou verlangen naar een versmelting van woord en beeld.

Van Ostayen schreef overigens met ‘Merkwaardige aanval’ volgens Gerrit Borgers ‘het enige abstracte schilderij in woorden dat onze taal rijk is’. Maar hier verbeelden woorden alleen maar het beeld en is er dus evenmin sprake van een versmelting.

Ik moet denken aan de poëziebanieren van de wonderbaarlijke schilder en dichter Breyten Breytenbach. De tekeningen en collages vullen daarop op een prachtige manier de in verschillende kleuren met de hand geschreven grimmige poëtische teksten aan. Breytenbach schreef: ‘Schilderen werd in het Chinees wu-sheng-shih genoemd, wat “stille poëzie” betekent. Poëzie, schilderen – de een als verlengstuk van het andere, als metamorfose, als toevoeging. Woord-dingen en beeld-dingen volgen beide de verstilde bewegingen van het oog of de hand en vandaar van de geest.’ Breytenbachs poëziebanieren mogen dus evenmin gezien worden als een poging tot vermenging, laat staan versmelting van woord en beeld.

Woorden en beelden kunnen dan ook niet op dezelfde manier versmelten als woorden, muziek en dans. Wel

kan de 'beelder' in woorden 'expliciet' maken 'wat al met het beeld wordt verteld', zoals Ewout Storm van Leeuwen in zijn inleiding tot dit nummer schrijft. Maar als iets al 'met het beeld' wordt verteld, waarom zou dat dan nog eens in woorden expliciet moeten worden gemaakt? En omgekeerd, als de woorden iets al expliciet hebben gemaakt, wat moet het beeld daar dan nog aan toevoegen? Ik weet niet of Anke Kroon wil dat haar poëmen tegelijkertijd op 'verschillende hersenhelften' inwerken, zoals Ewout verwacht, maar in feite geeft zij

toch alleen maar gemoedsaandoeningen op twee manieren weer, in woorden en in beelden. In het laatste poëem heeft zij de tekst trouwens niet op, maar onder de schildering geplaatst. Dat had zij volgens mij beter ook bij de andere poëmen kunnen doen. Laat geschreven woord en beeld hun eigen domein: dan spreken ze voor zichzelf en storen ze elkaar niet!

Heb vertrouwen in de zeggingskracht van de taal en laat de woorden soms ook eens voor zichzelf spreken.

***

KWALITEIT VAN EEN WARE KUNSTENAAR

Hein van Elteren

Graag sluit ik aan bij de discussie, en geef er een eigen draai aan. Te beginnen met een breder kader, want “alleen” poëzie is mij te beperkt. Ik ga uit van: wat is mooi? Welke kunst raakt mij en waarom?

Als ik iets lees, zie of hoor, wéét ik, voel ik binnen een paar tellen of het me raakt. Het brengt me aan het trillen, genieten, huilen (een enkele keer), dromen, lachen; ik voel adrenaline stromen, ik wind me op...

Laat ik het dus anders stellen: Wie ben ik dat ik oordeel over de kunst van anderen?

Ik kan enorm genieten van vele kunstuitingen zoals oude jazz, schilderijen van impressionisten, sonates van Chopin, boeken van Tonke Dragt, maar ook bepaalde marsmuziek, ja, en zelfs wel Nederlandstalig. Soms ook gedichten, hoewel ik moet bekennen dat ik die al sinds mijn 20e of zo nog maar zelden schrijf en ook weinig lees. Ik ben echt een prozamens. Toch doet het me goed binnen OnderstroomBoven regelmatig dichters te ontmoeten en met hen samen te werken. Op Vurige Tongen inspireerde bovendien een optreden van een Canadese dichteres, Ali Riley, in de geest van de Beat Poets me sterk.

Aan mijn opvoeding lag het niet. Mijn vader schreef voor zijn plezier absurde gedichten, zelfs in het Latijn, en ik bewaar goede herinneringen aan de taallessen op het VWO. Mijn leraar Duits draaide de complete Faust op grammofoonplaten in de klas; dat maakte indruk op mij. In de Engelse les ontdekte ik Shakespeare, John Donne

en vooral William Blake. En dan de Fransen! Die leraar was een fan van Rimbaud en Baudelaire. Die raakten me zeker. Ook draaide hij graag chansons, waarvan we de teksten analyseerden; erg inspirerend. Dat brengt me op de muziek. Ik kan meestal veel meer met gedichten zodra ze gezongen worden.

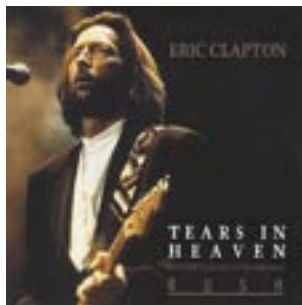
In de jaren '70 werd ik een grote fan van onder anderen The Beatles en verschillende symfonische rockgroepen, zoals Pink Floyd en Genesis. Veel van hun teksten vind ik pure poëzie. Maar waarom raken ze me zo? Ze zijn zeker óók indringend door de krachtige meeslepende muziek. Dat zegt op zich dus niets over de kwaliteit van de teksten zelf.

Dat herinnert me aan iets anders, weer in de literaire sfeer. Ik nam ooit deel aan de culturele commissie van een kleine universiteit in het zuiden des lands. Op een dag wisten we Harry Mulisch te strikken voor een lezing. De zaal zat vol en hing aan zijn lippen. Harry had een punt met een vraag die hij aan zijn gehoor stelde: ‘Stel, een moeder verliest haar kind door een tragisch ongeval. Wie kan hier nu het beste verhaal over schrijven: die moeder, of een schrijver die het ongeluk zelf niet meegemaakt heeft?’

Ik weet niet meer waar de zaal op uitkwam, maar Mulisch oordeelde: de schrijver. Die heeft het namelijk niet over één specifiek kind, maar weet het verhaal breder te trekken. Hij of zij raakt een (meer) universele gevoelige snaar. Dat vind ik inderdaad een kwaliteit van een ware

kunstenaar, hoewel ik zeker de mogelijkheid openhoud dat een moeder of vader die zelf een kind verloren heeft óók dat universele niveau weet te bereiken, juist door de verwerking van zijn/haar verdriet. Denk hierbij aan het beroemde Tears in Heaven van Eric Clapton.

Hoe universeel “moet” die gevoelige snaar zijn, wil ik iemand als een ware kunstenaar beschouwen?

Ik waag me niet aan uitspraken over hoeveel mensen zij of hij “moet” raken. De stelling van Brighde dat er altijd minstens één is, komt op mij wat abstract over. Een is wel erg weinig voor de meeste kunstenaars; alleen de sterkste naturen laten zich daar niet door weerhouden. Hun mate van succes is vaak vooral een kwestie van tijd. Veel ware kunstenaars zijn hun tijd jaren vooruit. Van Gogh bijvoorbeeld verkocht maar één schilderij, maar binnen twintig jaar na zijn dood werd hij alom als een genie erkend. Daarbij was hij, opmerkelijk detail, géén natuurtalent, maar wel een perfectionist en een enorme doorzetter; alle opdrachten uit zijn studieboeken voerde hij minstens viermaal uit. Dit alles, gevoegd bij zijn heftige, vaak tragische leven, speelt zeker ook mee bij alle bewondering die hij nu oogst.

Er bestaan natuurlijk ook artiesten, vooral (pop)muzikanten en acteurs, maar ook schrijvers, die tijdens hun leven al immens populair zijn. Dat hoeft niet veel over hun talent te zeggen; zeker in Amerika heb je sinds jaar en dag hitfabrieken en ook het schrijven van Holly- en Bollywoodscripts en bestsellers wordt vaak zeer commercieel aangepakt. Een gelikt uiterlijk plus sluwe marketing doen de rest.

Maar neem nou The Beatles, ooit begonnen als een van de vele Merseybeatbandjes. Wat hadden die jongens nou dat ze binnen een paar jaar als kometen binnen de grauwe middelmaat uitstegen?

Een combinatie van factoren. Ze zagen er goed uit, waren zeer muzikaal, hadden een kundige manager, schreven steeds betere songs door hun unieke synergie, waren

hun tijd jaren vooruit, vooral in hun kwetsbaarheid en openheid over hun gevoelens... Allemaal stukjes van de verklaring. Maar er was nog iets. The Beatles vierden triomfen in 1967, the Summer of Love. Dat hadden ze gemeen met vele andere grote sterren. De explosie van talent, creativiteit en idealisme die zomer was ongekend en kon (dus) helaas niet lang duren.

Door de Russische onderstroom worden The Fab Four beschouwd als helden, de directe aanstichters van de val van het IJzeren Gordijn. Ze wisten een gigantische collectieve snaar te raken, juist doordat ze zozeer zichzelf bleven en zo sterk een totaal nieuwe ervaring van vrijheid, fantasie en liefde uitstraalden. Bewust niet vanuit dualiteit; ze waren geen protestzangers, maar hebben de wereld wel blijvend veranderd door hun universele grensoplossende creativiteit. Vooral dat laatste maakt hen voor mij tot ware kunstenaars.

Meer in het algemeen: een ware kunstenaar is voor mij iemand die op een originele manier zichzelf blijft, gelooft in haar/zijn talent en er helemaal voor gaat, en tegelijk zichzelf steeds meer weet te overstijgen tot collectieve, universele diepten en hoogten. Zo zie ik OnderstroomBoven ook: een krachtenbundeling van sterke individuen, die nu juist niet met elkaar in de clinch gaan, maar die elkaar inspireren en aanmoedigen, geheel naar eigen smaak tot alle uithoeken en binnenkamers van het leven, voor zover in kunst uit te drukken. Ik ben niet dol op debatten, maar wel op vuur en theater. Ik kan me als mens erg kwaad maken om allerlei gedoe in de wereld; tegelijk vind ik het als kunstenaar juist een uitdaging een creatieve draai te geven aan mijn vuur. Ook binnen OnderstroomBoven zoek ik een evenwicht tussen die twee polen. Als je echt in de onderstroom duikt, kom je ongetwijfeld behalve veel talent ook veel frustratie en woede tegen; heel begrijpelijk en voor een groot deel ook terecht. Hoe brengen we die creatief naar buiten?

“Wat is ware poëzie?” spreekt mij persoonlijk niet aan, maar er zijn vast andere thema’s waar ik wél eens een vlamme, vernieuwende én grensoplossende discussie over aan wil gaan.

***

Een luisterend oor

Ik ga naar binnen
Een draaikolk
Een zingende sirene neemt me mee
Haar lied is betoverend
'n blackhole
De zwaartekracht laat geen keuze
De hoogste snelheid is bereikt
Wat mij daar wacht
Ver beneden elke vorm van gedachten
Stilte
Geen enkel geluid
Geen woorden
Geen meningen
Geen oordelen
Openheid
Begrip
Intelligente opmerkzaamheid
Niets blijft verborgen
Alleen een twinkeling in de ogen.

2/69

Franc Holsten 31

Niet pas **schreeuwen** als je wordt verkracht.
Niet pas **schreeuwen** als je bang bent in de nacht.
Schreeuw uit alle macht
naar de toekomst
dat je er aankomt.
Schreeuw! Je hebt genoeg gewacht.

Hans Plouf

Zon!
Bom licht
in mijn gezicht
een vreugdevuur
ja, lente!

Sexy geur
ijl in de wind
betooft kleur
en mensenkind
natuur,
in alles bent ge!